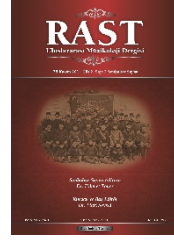

RAST MÜZİKOLJİ DERGİSİ
Uluslararası Müzikoloji Dergisi
www.rastmd.com

İSMAİL HAKKI BEY VE OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK ÖZEL MÛSİKÎ OKULU: MÛSİKÎ-İ OSMANÎ MEKTEBİ (1910-1920)

Dr. Nuri Güçtekin¹

ÖZET

Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti; 1909 yılının Mart ayında İsmail Hakkı Bey tarafından Fevziye Kırathanesi'nin üstündeki dairede kurulmuştur. İsmail Hakkı Bey Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti reisi ve müdürü olarak devam ettiği bu dönemde özel bir mûsikî okulu açmak için Maârif Nezareti'ne başvurarak izin istemiştir. Bu iznin verilmesiyle 5 Ocak 1910 tarihinde Osmanlı Devleti'nde ilk özel mûsikî okulu olma özelliğini taşıyan Mûsikî-i Osmanî Mektebi açılmıştır. Bu çalışmada İsmail Hakkı Bey'in biyografisine ve kurduğu Mûsikî-i Osmanî Mektebi (1910-1920) aracılığıyla Türk mûsikîsinin gelişmesi ve yayılması adına yaptığı faaliyetlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Hakkı Bey, Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti, Mûsikî-i Osmanî Mektebi, Dârülmûsikî-i Osmanî Cemiyeti, Özel İslam Mektepleri.

İSMAİL HAKKI BEY AND THE FIRST PRIVATE MUSIC SCHOOL IN THE OTTOMAN STATE: THE SCHOOL OF OTTOMAN MUSIC (1910-1920)

ABSTRACT

The Society of Ottoman Music was founded by İsmail Hakkı Bey in March 1909 at the flat above the Fevziye Coffehouse. İsmail Hakkı Bey, while he was the president and director of the Ottoman Society of Music, applied to the Ministry of Education to have a permit to open a private music school. After the permission was granted, The School of Ottoman Music, the first private music school in the Ottoman State, was inaugurated on January 5th 1910. This study aims to shed light on the biography of İsmail Hakkı Bey and his activities for the development and popularizing of Turkish music via The School of Ottoman Music (1910-1920) founded by him.

Keywords: İsmail Hakkı Bey, The Society of Ottoman Music, The School of Ottoman Music, Private Islamic Schools.

¹ Dr., İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, Türkiye, nuriguctekin@hotmail.com

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde temel eğitim kurumları medreselerdi. Osmanlı Devleti Tanzimat Devri'nden sonra medreseleri akli müfredatla ıslah etmek yerine batılı eğitim kurumlarını açmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı eğitim sistemi içerisinde Gayrimüslim cemaatler ve yabancı devletler tarafından açılan eğitim kurumları da faaliyet göstermekteydi. Bu yapı 1 Eylül 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ile sistemli bir hale getirilmiştir.

Bu nizamname ile Osmanlı Devleti'nde bulunan tüm okullar iki kısma ayrılmıştır. Yönetim ve idaresi devlete ait olan resmi okullar Mekâtîb-i Umûmiye olarak adlandırılmıştır. Denetimi devlete, kuruluşu ve idaresi kişi veya bir cemaate ait olan özel okullar ise Mekâtîb-i Hususiye olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Mekâtîb-i Hususiye kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Mekâtîb-i Hususiye-i Gayrimüslim ifadesi, Ecnebi (yabancı) ve Gayrimüslim (azınlık ve cemaat) okulları için kullanılmıştır. Mekâtîb-i Hususiye-i İslamiye tabiri ise, Türk ve Müslüman aydınların kendi sermayeleri ile kurdukları özel okullar için kullanılmıştır.

Türk ve diğer Müslümanlar tarafından Avrupalı tarzda eğitim veren Özel İslam Mektepleri'nin kuruluşu 1873 yılında Darüşşafaka ile başlamıştır. Daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti büyük bir borçlanma içerisine girdiği için, eğitim alanına bütçe ayıramamış, iptidâi ve rüşdiye derecesinde yeni mektepler açamamıştır. Ayrıca resmi okullardaki öğrenci fazlalığı dolayısıyla da yeni öğrenci alınamamıştır. Bu durum da Osmanlı Devleti'nde Özel İslam Mektepleri'nin sayısının artmasına ve birçok açıdan resmi devlet okullarından daha fazla rağbet görmesine neden olmuştur. 1908 yılından sonra Özel İslam Mektepleri'nin sayısı daha da artmıştır (Güçtekin, 2013, s.1-10). Özel İslam Mektepleri, 1 Eylül 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnamesine ve 22 Eylül 1915 tarihli Mekâtîb-i Husûsiye Talimatnâmesine göre Maârif Nezareti'nin gözetimi ve denetimi altında eğitim ve öğretime devam etmişlerdir (Mutlu, 1999, s.20-40).

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı'da tüm toplum kesimleri hızlı bir örgütlenme sürecine girmişlerdir. Yüzlerce dernek kurulmuş ve yayınlar çıkartılmıştır (Tunaya, 1952, s.5). II. Meşrutiyet öncesinde; Enderûn, Mevlevihane, Mehter ve Muzika-i Hümâyun'a bağlı dersliklerde görülen sistemli mûsikî dersleri ancak II. Meşrutiyet sonrasında açılan cemiyet, mektep ve konservatuvarlarda verilebilmiştir (Özden, 2013, s.17).

1908 yılında ilk mûsikî cemiyeti olan Dârülmûsikî-i Osmanî Cemiyeti kurulmuştur. (Özalp, 2000, s.67). Dârülmûsikî-i Osmanî Cemiyeti, Koska'da ikinci daire belediyesinin karşısındaki, Aksaray yangınında yanmış olan konakta faaliyete başlamıştır. Dârülmûsikî-i Osmanî Cemiyeti; Şehzade Ziyaeddin Efendi'nin himayesinde ve Hafız Aşır Efendi'nin idaresindedir. Daha sonra Dârülmûsikî-i Osmanî Cemiyeti'nin müdürlüğüne İsmail Hakkı Bey geçmiştir. Dârülmûsikî-i Osmanî Cemiyeti, Türk mûsikîsinin önemli isimlerinin bir araya toplandığı ve faaliyet gösterdiği yer olmuştur. Ancak ikinci devresinde udî Sami Bey ile İsmail Hakkı Bey'in fikir ayrılığı neticesinde Dârülmûsikî-i Osmanî Cemiyeti önce beş ay kapalı kalmıştır. Ardından 14 Ağustos 1911 tarihinde Dârülmûsikî-i Osmanî adıyla tekrar açılmıştır (Sarı, Tarihsiz, s.1-2). Bu süre zarfında 1909 yılının Mart ayı içerisinde İsmail

Hakkı Bey ikinci mûsikî cemiyetimiz olan Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti'ni kurmuştur.² Ardından 5 Ocak 1910 tarihinde İsmail Hakkı Bey tarafından Türk mûsikîsinin gelişimi ve yayılması amacıyla ilk özel mûsikî okulu olan Mûsikî-i Osmanî Mektebi'ni açmıştır. Kısa süre sonra Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti, Mûsikî-i Osmanî Mektebi adını almıştır. İlk özel mûsikî mektebi olan Mûsikî-i Osmanî Mektebi (1910-1920) mûsikî tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir.³

SINIRLAR VE METODOLOJİ

Çalışmamız, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan birinci el kaynaklara dayalı olarak hazırlanmıştır. Ayrıca yaptığımız araştırmayla diğer kaynaklarda bulunan literatür tespit edilmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında çalışmamız iki bölüm olarak ele alınmıştır. İlk bölümde Türk mûsikîsine adanmış bir ömür olan İsmail Hakkı Bey'in biyografisine yeni belgelerle katkı sağlanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise daha önce hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz ilk özel mûsikî okulu olan Mûsikî-i Osmanî Mektebi (1910-1920) ve faaliyetleri ele alınmıştır.

İSMAİL HAKKI BEY (1866-1927)

İsmail Hakkı Bey, İstanbul Balat'taki Molla Aşkî mahallesinde doğmuştur. İdâre-i Mahsûsa memurlarından hânende Râşid Efendi'nin oğludur. İlköğreniminden sonra örücü çırağı olarak çalışmaya başlamıştır. On üç yaşlarında iken mahalle camisinde okuduğu ezanı dinleyen bir hünkâr müezzininin tavsiyesiyle saraya alınmış, Muzıka-i Hümâyun'da Suyolcu Latif Ağa'dan Türk mûsikîsi nazariyatı ve usul, Zâti Bey (Arca) ve Guatelli Paşa'dan Batı müziği dersleri alarak kendini yetiştirmiştir (Özcan, 1994, s.102). Kısa zamanda müezzin-i şehriyâriler (hünkâr müezzinleri) arasına girmiştir. Ardından Muzıka-i Hümâyun'un fasl-ı cedîd ve fasl-ı atık heyetlerinde de görev alan İsmail Hakkı Bey serhânende unvanıyla ve kolağası (kıdemli yüzbaşı) rütbesiyle saray fasıl heyetinin başına geçmiştir (Öztuna, 1990, s.402).

İsmail Hakkı Bey, 1902-1905 yılları arasında Kadıköy'de Belediye Caddesinde eğitim veren Darülrifan Mektebi'nde mûsikî öğretmeni olarak görev yapmıştır. Bu okulda mûsikî dersleri; haftada 2 saat seçmeli ders olmak üzere dersler bittikten sonra akşamları okutulmuştur.⁴ Bu özel okul tecrübesi daha sonraki eğitimcilik ve idarecilik hayatında İsmail Hakkı Bey'e önemli katkı sağlamıştır.

Bu dönemde sadece mûsikî yaparak geçinebilmek çok zordu. Özel ders fiyatları çok düşüktü. Ayrıca resmi ve özel okullarda en düşük ücretle mûsikî öğretmenleri çalışmaktaydı. Mûsikî öğretmenliği de kısmi zamanlı olarak yapılmaktaydı. Bu nedenlerden dolayı, dönemin tüm mûsikî ile uğraşanların devlet dairelerinde; mümeyyiz, kâtip, hademe, ketebe,

² *Şehbal Dergisi*. (1 Temmuz 1325/14 Temmuz 1909). Sayı: 7. s. 134. *EK-1: Mûsikî-i Osmanî Heyeti*. Bu fotoğraf birçok kaynakta Mûsikî-i Osmanî Mektebi olarak geçmektedir. Aslında Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti'dir. Yaklaşık 9 ay sonra da Mûsikî-i Osmanî Mektebi adını alacaktır.

³ Şimdiye kadarki müzik literatüründe; bu iki farklı kurumun aynı kurum gibi düşünülmesi 1910 yılından sonraki Dârülmûsikî-i Osmanî ya da Mûsikî-i Osmanî Mektebi'ne ait farklı bilgilerin aynıymış gibi verilmesine neden olmuştur. Bu çalışma ile bu yanlışlıkta düzeltilmiştir.

⁴ *Darülrifan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli*, 1318/1902. s. 3-4. *Darülrifan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli*, 1322/1906. s. 5. 1906 yılında mûsikî dersleri, Tophane-i Amire muhasebe kalemi Sabri Bey tarafından verilmektedir.

muhasebeci vb. olarak memur olarak aslı bir işleri bulunmaktaydı. (Güçtekin, 2013, s.82-86). İsmail Hakkı Bey'de Maliye Nezareti'nde baş veznedar olarak görev yapmaktaydı. (Sarı, Tarihsiz, s.1)

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte, İsmail Hakkı Bey ilk musiki cemiyetimiz olan Dârülmûsikî-i Osmanî Cemiyeti kurucuları arasında yer almıştır. Bu cemiyetin Hafız Aşir Efendi'den sonra ikinci müdürü olmuştur. Fikir ayrılığı sonucu Dârülmûsikî-i Osmanî Cemiyeti'nden ayrılmıştır. İsmail Hakkı Bey, 1909 yılının Mart ayı içerisinde Şehzadebaşı'nda Fevziye Kırathanesi üzerinde Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti'ni kurmuştur.⁵ 1909-1910 yılları arasında Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti reisi ve müdürüdür.⁶

5 Ocak 1910 tarihinde aynı binada ilk özel mûsikî okulu olan Mûsikî-i Osmanî Mektebi kurulmuştur. Zaten Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti'nin bu binada faaliyetlerine devam ettiği düşünüldüğünde Mûsikî-i Osmanî Mektebi adını alarak faaliyetlerinin sona erdiği anlaşılmaktadır.⁷

Mûsikî-i Osmanî Mektebi'nin ilk faaliyeti Selanik konserleri olmuştur. 8 Şubat 1910 tarihinde Selanik Valisi, Mûsikî-i Osmanî Mektebi personeli ve yanlarında olan heyetin Osmanlı mûsikîsinin gelişimini ve Selanik'te göstermiş oldukları üstün hizmetleri teşvik etmek amacıyla Sanayi-i Nefise Madalyasıyla ödüllendirilmelerini talep etmiştir.⁸ Bu istek Dâhiliye Nazırı tarafından uygun görülmüştür. Ders Nazırı İsmail Hakkı Bey tarafından verilen dilekçede, personel ve heyet, Sanayi-i Nefise Madalyası ile daha önce ödüllendirildiğinden bunun yerine Osmanî Nişanı ile taltifleri istenmiş ancak 14 Mart 1910 tarihinde Dâhiliye Nazırı tarafından gümüş liyakat madalyasıyla ödüllendirilmeleri uygun görülmüştür.⁹ Bunun üzerine 12 Nisan 1910 tarihinde Mûsikî-i Osmanî Mektebi kurucusu ve Ders Nazırı İsmail Hakkı Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen dilekçede ise, Sanayi Madalyası ile daha evvelce ödüllendirildiğinden ödülün, Osmanlı Nişanı ile değiştirilmesini istenmiştir.¹⁰ Ayrıca 24 Nisan 1910 tarihinde Mûsikî-i Osmanî Mektebi tarafından Dâhiliye Nezareti ve Evrak Müdürlüğüne gönderilen yazıda ise, mektebin Ders Nazırı Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'in Liyakat, Sanayi ve Yunan Madalyalarına sahip olduğu bildirilmiştir.¹¹

13 Mayıs 1910 tarihinde, Osmanlı mûsikîsinin terakkisi hususundaki gayretinden dolayı liyakat madalyasıyla taltifi buyrulmuş olan Mûsikî-i Osmanî Mektebi Ders Nazırı İsmail Hakkı Bey'in adı geçen madalyaya sahip olduğu anlaşıldığından dördüncü dereceden Mecidiye Nişanı ile ödüllendirilmesi teklif edilmiştir.¹²

⁵ *İkdam Gazetesi*. (15 R. evvel 1327/6 Nisan 1909). Numara: 5339. Şehzadebaşı'nda Fevziye Kırathanesi üzerinde "Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti" tarafından yakında bin konser verileceği bilgisi verilmiştir. Genç hanende ve sazanelerden oluşan bu cemiyet, konsere aynı tip imal ettirilen kıyafetle verecektir. (Bu tarihte ilan verilebilmesi için kurumun Mart ayı içinde kurulmuş olması gereklidir.)

⁶ *BOA., ŞD.*, 225/62, (25 Zilkade 1327/8 Aralık 1909). *BOA., İ.MF.*, 15/33, (20 Zilhicce 1327/2 Ocak 1910). *BOA., BEO.*, 3685/276358, (23 Zilhicce 1327/5 Ocak 1910).

⁷ *BOA., DH.MUİ.*, 93/45, (11 Nisan 1326/24 Nisan 1910).

⁸ *BOA., İ.TAL.*, 464/44, (27 Muharrem 1328/8 Şubat 1910).

⁹ *BOA., İ.TAL.*, 464/44, (2 R. ahir 1328/14 Mart 1910).

¹⁰ *BOA., DH.MUİ.*, 73-1/29, (1 R. ahir 1328/12 Nisan 1910).

¹¹ *BOA., DH.MUİ.*, 93/45, (11 Nisan 1326/24 Nisan 1910).

¹² *BOA., İ.TAL.*, 465/31, (3 C. evvel 1328/13 Mayıs 1910).

24 Mayıs 1910 tarihinde İsmail Hakkı Bey'e dördüncü dereceden Mecidiye Nişanı verilmiştir.¹³ İsmail Hakkı Bey daha sonra kaymakamlığa (yarbaylığa) kadar yükselmiştir (Öztuna, 1990, s.402).¹⁴

1910-1920 yılları arasında İsmail Hakkı Bey, Müsîkî-i Osmanî Mektebi Müdürü ve Ders Nazırı olarak görev yapmış ve dönemin müsîkî çalışmalarına öncülük etmiştir. 1919 tarihinde İsmail Hakkı Bey tarafından Beyazıt'ta Osmanlı Müsîkîsi Hanımlar Dershanesi kurulmuştur. Bu dershanenin masraflarını karşılamak için Beyazıt Türkocağı konferans salonunda 12 Aralık 1919 tarihinde bir konser vermek için Maârif Nezareti'nden izin alınmıştır.¹⁵ Aynı gün İkdâm Gazetesi'nde çıkan bir haberde, "Muhteşem bir konser" başlığıyla, "12 Aralık 1919 Cuma günü gündüz saat ikide, Beyazıt Türkocağı konferans salonunda ser sâzende hazret-i şehriyârî İsmail Hakkı Bey ve Müsîkî-i Osmanî heyetinin iştirakiyle hanımefendilere ve beylere konser verilecektir" denilmiştir.¹⁶

12 Aralık 1919 tarihinde Kemani Kevser, Hanende Zehra, Tanburi Şeref ve Udi İrfan hanımlar ve erkek müzisyenlerden oluşan bir grup ile kadın ve erkek yüzlerce dinleyicinin karşısında bir konser verilmiştir.¹⁷ Ertesi gün İkdâm Gazetesi'nde, İsmail Hakkı Bey'in konserini parlak ve mükemmel bir müsîkî günü şeklinde öven yazılar yazılmıştır.¹⁸ Bu durumdan dönemin Şeyhülislamlık görevini yapan Haydarizade İbrahim Efendi rahatsız olmuştur. 16 Aralık 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazıda, kadınlı erkekli konser verilmesinin İslâm'a aykırı olduğunu ve bundan sonra gazetelerde böyle haberlerin yayınlanmaması için Matbuat Genel Müdürlüğü'ne gerekli emirlerin verilmesini istemiştir. 25 Aralık 1919 tarihinde de Dâhiliye Nezareti tarafından İstanbul Polis Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda, kadınlı erkekli konserlere izin verilmemesi ve gazetelerde bu gibi konularda haber çıkmaması hakkında gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.¹⁹ Böylece İsmail Hakkı Bey'in kadınlı erkekli halk konseri yapmasının önüne geçilmiştir.

İsmail Hakkı Bey, Dârülelhan Şark Müsîkîsi Bölümü'nde gerek ilk kuruluşunda (1917) gerekse 1923 yılında yeniden açılışındaki öğretim kadrosunda fasl-ı umûmî, nazariyat ve solfej derslerini okutmuştur. Bir ara bölümün müdürlüğü yanında icra heyeti yöneticiliğinde de bulunmuştur. Tâlim ve Terbiye Dairesi Sanâyi-i Neffise Encümeni'nin 9 Aralık 1926 tarihli kararıyla Dârülelhan Şark Müsîkîsi Bölümü'nün lağvedilmesi üzerine kurulan Tarihî Türk Müsîkîsi Eserlerini Tasnif ve Tespit Heyeti üyeliğine tayin edilmiştir. 30 Aralık 1927'de Karaköy'de tramvayda kalp sektesi sonucu ölmüştür. Naaşı, Chopin'in

¹³ BOA., DH.MUI., 93/45, (14 C.evvel 1328/24 Mayıs 1910).

¹⁴ İsmail Hakkı Bey'in bu kaymakam rütbesini hangi tarihte aldığına dair bir belge tespit edilememiştir. Kaynaklarda bu rütbeyi 1908 tarihinden önce aldığı ifade edilse de bu bilgi yanlıştır. Çünkü 1910 yılında İsmail Hakkı Bey hâlâ yüzbaşı rütbesindedir.

¹⁵ BOA., DH.MKT., 1756/115, (23 R.evvel 1338/16 Aralık 1919).

¹⁶ İkdâm Gazetesi. (19 R.evvel 1338/12 K.evvel 1919). Numara: 8202.

¹⁷ BOA., DH.MKT., 1756/115, (23 R.evvel 1338/16 Aralık 1919).

¹⁸ İkdâm Gazetesi. (20 R.evvel 1338/13 K.evvel 1919). Numara: 8203. "Dünkü Müsamere-i Müsîkiye" Türkocağı konferans salonunda dün parlak bir müsamere-i musikiye ita olunmuştur. Ser sâzende hazret-i şehriyârî İsmail Hakkı Bey'in tertip eylediği bu müsamereye (eğlenceye) hanımlar ve beylerden oluşan (Müsîkî-i Osmanî) heyetinin en mümtaz sanatkârları iştirak etmiştir. Kemani Kevser, Hanende Zehra, Tanburi Şerif ve Udi İrfan hanımlar tarafından en güzel asar-ı müsikiyemiz icra-i ahenk eylemiştir. Ocak salonunu dolduran yüzlerce hanım ve beyler bu büyük müsamere-i müsikiyenin rûh-nevâz (ruhu okşayan) parçalarını dinlemiş ve bu suretle parlak ve mükemmel bir müsamere-i musikiye günü yaşamışlardır.

¹⁹ BOA., DH.MKT., 1756/115, (2 R.ahir 1338/25 Aralık 1919). Ayrıca bkz; Bardakçı, (04.01.2004).

cenaze marşı eşliğinde hâfız okuyuşları ve haham mersiyelerinin birbirine karıştığı büyük bir kalabalıkla Eğrikapı Mezarlığı'na defnedilmiştir. Mahmut Ragıp Gazimihal onun, mezarına bando ile götürülen ilk Türk mûsikisi müntesibi olduğunu ifade etmektedir (Özcan, 1994, s.102).

İsmail Hakkı Bey, hayatı boyunca gösterdiği yorulmak bilmez mûsikî faaliyeti dolayısıyla haklı olarak “*Muallim*” diye anılmıştır (Öztuna, 1990, s.403). Yetiştirdiği sayısız öğrencilerden bazıları şunlardır: Hâfız Yaşar Okur (1885-1966), Hasan Tahsin Parsadan (1900-1954), Âmâ Nazım Bey (1884-1920), Nuri Halil Poyraz (1885-1956), Ali Rıza Şengel (1880-1953), İzzettin Hümâyi Elçioğlu (1875-1950), Fehmi Tekçe (1888-1964), Hayri Yenigün (1893-1979), Nigâr Galip Ulusoy (1890-1966), Fahri Kopuz (1882-1968), Faize Ergin (1892-1954), Vecihe Daryal (1908-1970), Zeki Ârif Ataergin, Mustafa Sunar ve Ali Rıza Sağman (1890-1965) gibi mûsikî üstatları daha sonraki yıllarda Türk Mûsikîsinin önde gelen isimleri olmuşlardır (Güntekin, 2010, s.71).

İsmail Hakkı Bey, Türk mûsikîsinin önemli bestekârlarındandır. Saz semâisi, peşrev, longa, oyun havası, zeybek, kâr, kâr-nâtık, beste, semâi, şarkı, köçekçe, marş, tevşih, durak, ilâhi, şuşul, nefes gibi Türk mûsikîsinin hemen her formunda 2000 civarında eser vermiş nâdir sanatkârlarındandır. Mehmed Âkif Ersoy'un İstiklâl Marşı'nı rast makamında besteleyen (1922) İsmail Hakkı Bey'in aynı makamda bestelediği, “Ordumuz etti yemin” mısraıyla başlayan Ordu Marşı ve “Ey şanlı ordu ey şanlı asker” mısraıyla başlayan Tekbir ve Cenk Marşı ile mâhur makamındaki, “Gâfil ne bilir neşve-i pürşevk-i vegâyi” mısraıyla başlayan Mehterhâne-i Hâkânî Marşı da günümüze çok az eserle intikal etmiş mehter repertuarının sevilen örnekleri arasındadır (Özcan, 1994, s.102). İsmail Hakkı Bey, mehter takımının söylediği milli havaları derin araştırmalar sonucu bulmuş ve yeni harp şarkıları besteleyerek bunları mehterlere öğretmiştir. 12 Temmuz 1916 tarihinde bu hizmet ve çalışmalarından dolayı Sanayi Madalyasıyla ödüllendirilmiştir.²⁰

İsmail Hakkı Bey'in Türk mûsikîsine diğer önemli katkıları ise şunlardır: Bu dönemde incesaz takımlarında çalan ve söyleyen bestekâr sayısı azdı. Bu alışkanlığın dışına çıkarak otuz-kırk kişilik saz ve söz topluluğu ile konser vermenin ilk örneğini de İsmail Hakkı Bey vermiştir (Özalp, 2000, s.67). İsmail Hakkı Bey'in önemli bir özelliği de, Türkiye'deki Operet kurumunun başlangıç aşamasındaki yapılanmasına dikkate değer katkılarıdır. İsmail Hakkı Bey, Şehzadebaşı'nda Yeni Ferah tiyatrosundaki İstanbul Opereti'nin orkestrasını bizzat yönetmiştir (Öztuna, 1990, s.403). Bestelediği 15 operet Türk operet tarihinin en önemli eserleri arasındadır (Güntekin, 2010, s.71).

Mûsikî-i Osmânî Mektebi adına yapmış olduğu fasıl defteri ve yaprak biçimindeki nota yayınları devrin mûsikî repertuarı için önemli bir katkıdır. İsmail Hakkı Bey'in el yazısı ile derlediği, defterlerden oluşan nota koleksiyonu ölümünden sonra Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından satın alınmış olup günümüz Türk mûsikîsi repertuarının önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Yayımlamaya başladığı eserlerinden ise ancak

²⁰ EK-II: BOA., İDUİT., 66/26, (11 Ramazan 1334/12 Temmuz 1916). Mûsikî muallim-i şehîri ve Mûsikî-i Osmanî Mektebi Müdürü ve Ders Nazırı İsmail Hakkı Bey. Mehterhane-i Hakaniye'nin terennüm ve tegannî eylediği kadim milli havaları taharriyât-ı amîka (derin araştırmalar) ile bulmak ve yeniden hale muvafık harp şarkıları besteleyip bunları mehterlere öğretmekte hidemât-ı azime ve mebrûresi (beğenilmiş) sebki etmiş ve edegeldiğinden bir kıta sanayi madalyasıyla taltifi. 11 Ramazan 1334 fi 29 Haziran 1332. Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı: Enver Sadrazam: Mehmed Said.

dört fasikül çıkarılabılmıştır. Mâhurhan adlı bir makam icat etmesinin yanı sıra bazı telifleri de bulunan İsmail Hakkı Bey'in bu eserleri zaman zaman araştırma yönünden eksiklikler taşıdığı ileri sürülerek tenkit edilmiştir. Yayımlanan eserleri şunlardır: Mahzen-i Esrâr-ı Mûsikî yahut Teganniyât-ı Osmânî (İstanbul 1313); Solfej Nota Dersleri, Usûlât, Solfej, Makamât ve İlâveli Nota Dersleri (İstanbul 1335, 1341); Mûsikî Tekâmül Dersleri (İstanbul 1926); Zeybek Oyun Havaları (İstanbul, Tarihsiz) (Özcan, 1994, s.102).

MÛSİKÎ-i OSMANÎ MEKTEBİ (1910-1920)

Okulun Kuruluş Amacı

İsmail Hakkı Bey tarafından kurulan Mûsikî-i Osmanî Mektebi mûsikîyi yayma ve duyurma yoluyla mûsikî-i milliye hizmet etmek ve Mûsikî-i Osmanî Mektebi aracılığıyla Osmanlı mûsikîsinin ilerlemesine ve geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlanmıştır.²¹

Okulun Kuruluş Süreci

İsmail Hakkı Bey, İstanbul Şehzadebaşı'nda Fevziye Caddesi'nde bulunan Fevziye Kırathanesi üstündeki dairede fenni mûsikînin neşri ve tamimi için "Mûsikî-i Osmanî Mektebi" adıyla bir özel okul açmak amacıyla Maârif Nezareti'ne dilekçe ile başvuruda bulunmuştur. Maârif Nazereti tarafından dilekçe İstanbul Vilayeti Tahrirat Kalemi'ne havale edilmiştir. Özel okul olarak kullanılacak binanın sağlık koşullarına uygun olup olmadığı, binanın okul olarak kullanılmasında bir engel olup olmadığı ve ders kadrosunu oluşturan öğretmenlerin iyi kişiler olup olmadığı Zabıta Nezareti'nce araştırılması istenmiştir. Zabıta Nezareti tarafından yapılan araştırma sonucunda mektebin, verilen ders kadrosuyla bu binada açılmasında bir sakınca bulunmadığı İstanbul Vilayeti Tahrirat Kalemi'nden Maârif Nezareti'ne bildirilmiştir. Bu inceleme sonucunda 8 Aralık 1909 tarihinde mektebin ruhsatnamesinin hazırlanmasına müsaade edilmesi için Maârif-i Umûmiye Nazırı imzasıyla sadrazama gönderilmiştir.²²

29 Aralık 1909 tarihinde Divan-ı Hümayun Kaleminin derkenarıyla Şura-i Devlete havale edilen tezkire önce Maliye ve sonra Nafia ve Maârif Daireleri'nde okunmuştur. Mektep olarak kullanılacak mahalın vergi ve diğer harcamaları eskiden olduğu gibi mutasarrıfı tarafından karşılanmak ve mektep açma şartlarını ifade eden 1869 tarihli Maârif Nizamnamesi'nin 129. maddesine uymak koşuluyla adı geçen hanenin mektep olarak açılması uygun görülmüştür. 1 Ocak 1910 tarihinde Maârif Nezâreti'nin tezkiresi üzerine Şura-i Devlet Maliye, Nafia ve Maârif Daireleri'nde tanzim edilip takdim kılınan mazbata Sadrazam tarafından onaylanmıştır. 2 Ocak 1910 tarihinde Serkatib onayıyla Mûsikî-i Osmanî Mektebi'nin açılması için müsaade verilmiştir.²³ 5 Ocak 1910 tarihinde Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi tarafından Maârif Nezareti'ne gönderilen yazıda, Mûsikî-i Osmanî Mektebi'nin açılmasına izin verildiği ve Maârif Nezareti tarafından gereken işlemlerin yapılması istenilmiştir.²⁴

²¹ BOA., BEO., 3685/276358, (23 Zilhicce 1327/5 Ocak 1910). BOA., İ.TAL., 464/44, (2 R.ahir 1328/14 Mart 1910).

²² BOA., ŞD., 225/62, (25 Zilkade 1327/8 Aralık 1909). Maarif-i Umûmiye Nezareti Mektubi Kalemi tarafından Sadaret Penahiye gönderilen 239 numarolu tezkire.

²³ BOA., İ.MF., 15/33, (20 Zilhicce 1327/2 Ocak 1910).

²⁴ BOA., BEO., 3685/276358, (23 Zilhicce 1327/5 Ocak 1910).

Okulun Eğitim Verdiği Mekânlar

Tüm resmi işlemler sonucunda Mûsikî-i Osmanî Mektebi, 5 Ocak 1910 tarihinde Şehzadebaşı'nda Fevziye Caddesi'nde bulunan Fevziye Kiraathanesi üstündeki dairede kurulmuştur.²⁵ 1909 yılının Mart ayı içinde tarihinde Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti olarak başlanılan bu binada, Mûsikî-i Osmanî Mektebi adıyla 1914 yılına kadar faaliyetine devam etmiştir. Bu tarihten sonra eğitim verilen bina hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Mûsikî-i Osmanî Mektebi, 1920 yılında kapandığı tarihte Beyazıt'ın arka taraflarındaki Koska'da bulunan Şeyh Şamil Efendi Konağı'ndadır.

Okula Bağlı Olan Şubesi

Evkaf-ı Hümayun tahrirat kalemi ketebesinden Ali Rıza Efendi, Eyüp'te Kızıl Mescitte Selahi Mehmed Bey Mahallesinde 10 numaralı hanede, “Mûsikî-i Osmanî Mektebi Eyüp Sultan Şubesi” adıyla bir mektep açmak için okulun ders programını, idare ve ders heyetinin isimlerini de eklenerek İstanbul Vilayeti Maârif Müdüriyetine başvuruda bulunmuştur. Bu başvuru sonucunda, 6 Temmuz 1912 tarihinde İstanbul Vilayeti Maârif Müdüriyeti; belediye mühendisliğinden mektebin kurulacağı binanın sağlamlık muayenesi ile Zabıta Nezareti'nden ise mektebin bu mahalde kurulmasında bir sakınca olup olmadığı ile ders heyetinin ahval ve hüviyetlerinin araştırılmasını istemiştir.²⁶

9 Temmuz 1912 tarihinde, Zabıta Nezareti tarafından yapılan araştırma sonucunda; ders heyetinin iyi hal sahibi oldukları ve binanın mektep olarak kullanılmasına elverişli olduğu İstanbul Vilayeti Maârif Müdüriyetine bildirilmiştir.²⁷

15 Temmuz 1912 tarihinde; binanın sağlamlığı hakkındaki belediye mühendislik raporu, Zabıta Nezareti tarafından mektebin ders ve idare heyetinde görev alacakların iyi hal sahibi oldukları, binanın mektep olmaya elverişli ve mahalce bir engeli olmadığına dair beyanı, ayrıca mektebin ders programı, ders ve idare heyetinin hüviyet ve diplomaları İstanbul Vilayeti Maârif Müdüriyeti tarafından incelendikten sonra okulun açılması için gerekli ruhsatnamenin verilmesi uygun görülmüştür.²⁸

15 Temmuz 1912 tarihinde, Mûsikî-i Osmanî Mektebi Eyüp Sultan Şubesi resmi olarak faaliyete başlamıştır. Maalesef arşiv vesikalarında ders programı, ders ve idare heyeti isimlerinin listesi bulunmamaktadır. Bu nedenle verilen eğitimin içeriği, nasıl olduğu ve kadronun kimlerden oluştuğu bilinmemektedir. Ayrıca bu şubenin faaliyetleri ve ne zamana kadar eğitim vermeye devam ettiği hakkında da kayıt bulunmamaktadır.

1912-1914 yılları arasında Türk mûsikîsinin özellikle zenginlerin ve üst tabakanın rağbeti sonucunda gelişme göstermiştir. Bu dönemde mûsikî dersleri, konserleri, gece programları, okul sayıları ve faaliyetleri artmıştır. Mûsikî-i Osmanî Mektebi tarafından birde Eyüp Sultan Şubesi açılması bu rağbetin göstergelerinden biridir. Türk mûsikîsinin bu gelişimi, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sona ermiştir.

²⁵ BOA., ŞD., 225/62, (25 Zilkade 1327/8 Aralık 1909). BOA., İ.MF., 15/33, (20 Zilhicce 1327/2 Ocak 1910). BOA., BEO., 3685/276358, (23 Zilhicce 1327/5 Ocak 1910). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te kâin Mekâtib-i Hususiye-i İslamiye Listesinde Mûsikî-i Osmanî Mektebi Veznecilerde Fevziye Caddesinde.

²⁶ BOA., İ.MF., 9/54, (21 Recep 1330/6 Temmuz 1912).

²⁷ BOA., İ.MF., 9/60, (24 Recep 1330/9 Temmuz 1912).

²⁸ EK-III. BOA., İ.MF., 9/66, (30 Recep 1330/15 Temmuz 1912).

Okulun Kademesi, Türü ve Eğitim Süreci

Maârif Nezareti'ne verilen dilekçelerde, özel okul açılması için genellikle; okulun kuruluş amacı, kurucuları, hangi kademe ve türde eğitim verileceği, okulun gündüzcü veya yatılı mı olacağı, eğitim verilecek binanın kaç öğrenci alabileceği ve mektepte ders verecek olan kadronun isimlerinin olduğu bir pusula verilen dilekçeye eklenirdi. Ancak Mûsikî-i Osmanî Mektebi'nin kuruluş belgelerinde eğitim süreci hakkında bilgi verilmemiştir. Bu nedenle mektebin hangi kademe olduğu, verilen eğitimin türü ve şekli bilinmediği gibi, öğrenci sayısı ve verilen eğitimin içeriği hakkında da bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle Mûsikî-i Osmanî Mektebi özel okul olarak açılmış olsa da tam zamanlı ve belirli bir yaş grubuna eğitim verilir verilmediği anlaşılamamaktadır.²⁹

1912 yılında Maârif Nezareti'nin Mûsikî-i Osmanî Mektebi'ne gönderdiği bir ihtarname okulda devam eden tedrisat hakkında bir malumata sahip olunulmadığından bahsedilmektedir. En kısa zamanda bir rapor hazırlanarak Maârif Nezareti'ne gönderilmesi gerektiği aksi takdirde okulun ruhsatının iptal edileceği belirtilmektedir (Özden, 2013. s.21). Görüldüğü gibi bu durumdan dönemin Maârif Nezareti bile şikâyetçidir. 1919 yılına kadar sadece erkeklere mahsus olarak eğitim verilen kurumda, bu tarihten sonra Mûsikî-i Osmanî Hanımlar Dershanesi adıyla kızlara da eğitim verilmiştir.

Okulun Kurucusu

Mûsikî-i Osmanî Mektebi'nin kurucusu ve Ders Nazırı İsmail Hakkı Bey'dir.³⁰ Mûsikî-i Osmanî Mektebi'nin ilk müdürü Mektebi Hukuk öğrencilerinden İsmail Aysi Bey'dir.³¹ 24 Nisan 1910 tarihinden sonra Mûsikî-i Osmanî Mektebi Müdürü İsmail Hakkı Bey olmuştur. Ayrıca Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti ambleminin üzerindeki, cemiyeti ibaresinin üzeri çizilerek mektebi ibaresi yazılmıştır. Bu belgeden, Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti'nin kesin olarak kapandığı anlaşılmaktadır. Çünkü 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ve diğer talimatnamelere göre bir kişi en fazla bir okul ve cemiyete müdür olabilirdi. Bu tarihten itibaren Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti, Mûsikî-i Osmanî Mektebi adını almıştır.

Cemiyet; def, keman ve saz enstrümanlarının kullanıldığı bir amblem ve kanun enstrümanı şeklinde olan bir mühür kullanmıştır. Aynı amblem ve mühür bu kez Mûsikî-i Osmanî Mektebi tarafından kullanılmıştır.³² 1910-1920 yılları arasında İsmail Hakkı Bey, Mûsikî-i Osmanî Mektebi Müdürü ve Ders Nazırı olarak görev yapmıştır.

İdari ve Ders Kadrosu

Mûsikî-i Osmanî Mektebi'nin ilk faaliyeti Selanik konserleri olmuştur. İsmail Hakkı Bey, Mûsikî-i Osmanî Mektebi öğretmenleri ve yanlarında bulunan heyetle beraber Selanik'e gitmişlerdir. Birkaç aylık sürede Selanik'te birçok konser vermişlerdir. Bu faaliyetlerle yeni kurulan Mûsikî-i Osmanî Mektebi'nin tanıtımı yapılmıştır. Ayrıca 8 Şubat

²⁹ Özel okullar iptidâi, rüşdiye ve idadi olmak üzere üç kademe eğitim vermekteydiler. Eğitim türü sadece kız, sadece erkek ya da muhtelit (karma) olmak üzere üç şekilde verilmekteydi. Eğitim gündüzcü ve yatılı olmak üzere iki şekilde verilmekteydi.

³⁰ BOA., DH.MUİ., 73-1/29, (1 R.ahir 1328/12 Nisan 1910). Özcan, a.g.e., s.102. İsmail Hakkı Bey'in Mûsikî-i Osmanî Mektebi'ni İzzettin Hümâyî (Elçioğlu) ile birlikte kurduğu belirtmektedir. Ancak bu bilgiyi doğrulayan bir belge bulunmamaktadır.

³¹ BOA., İ.TAL., 464/44, (2 R.ahir 1328/14 Mart 1910).

³² EK-IV. BOA., DH.MUİ., 93/45, (11 Nisan 1326/24 Nisan 1910).

1910 tarihinde Selanik Valisi tarafından Dâhiliye Nezareti'ne yazılan yazıda, Mûsikî-i Osmanî Mektebi personeli ve yanlarında olan heyetin Osmanlı mûsikîsinin gelişmesine ve Selanik'te göstermiş oldukları üstün hizmetleri teşvik amacıyla Sanayi-i Nefise Madalyasıyla ödüllendirilmelerini talep etmiştir.³³

Buradaki listeye göre Mûsikî-i Osmanî Mektebi idare ve ders kadrosu aşağıdaki gibidir: Ders Nazırı: Mûsikî-i Hümayun ve Mûsikî-i Osmanî Mektebi öğretmeni İsmail Hakkı Bey'dir. Müdür: Mektebi Hukuk öğrencilerinden İsmail Aysi Bey'dir. Doktor: Hadımköy Hastanesi memuru Yüzbaşı Zihni Bey'dir. Ud: Harbiye Nezareti Süvari Dairesi evrak memuru Fahri Bey, Şevki Efendi ve Kemal Bey'dir. Kanun: Ahmed Nazım Bey'dir. Neyzen: İhsan Efendi'dir. Kemani Tefiraki Efendi, Necabeddin Bey, Bahriye Nezareti ketebesinden Mustafa Bey ve Davud Efendilerdir. Zevatında: Dersaadet Dâhiliye kâtibi Ahmed Bey, Telgraf Nezareti sevk kalemi ketebesinden Nezir Bey, Hafız İbrahim Efendi, Postahane ketebesinden Vital Efendi, Feshane fabrikası ketebesinden Mehmed Cemaleddin Efendi, Hafız Yaşar Bey, Mahmud Bey, Dersaadet yolcu salonu ketebesinden Hafız Osman Efendi, Hafız Yakub Efendi, Müze-i Hümayun'dan Cemil Efendi, Divan-ı Hümayun komiserlik kalemi ketebesinden Refik Bey ve Reşad Beylerdir.³⁴ Bunun dışında listeye dâhil edilmemiş olan Ziraat memurlarından Aziz ve Dâhiliye tahrirat kalemi Garaldine, Adliye Nezareti'nden emekli piyanist Ahmed ve Maliye ketebesinden Nuri ve Şehremaneti ketebesinden Ekrem Bey'de bulunmaktadır.³⁵ Bu tarihten sonraki Mûsikî-i Osmanî Mektebi ders kadrosu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Diğer Faaliyetleri

Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti/Mektebi'nin İkdâm gazetesi haberlerine göre yaptığı faaliyetler şu şekildedir. 03.09.1909 Cuma günü Sarıyer'de Hidayet'in bağındaki Yeni Tiyatro'da gündüz hanımlara gece erkeklere konser vermiştir. 02.10.1909 tarihinden sonra İsmail Hakkı Bey'in şefliğinde Şehzadebaşı'ndaki tiyatrodaki her gece konser verileceği ilan edilmiştir. 29 Nisan 1910 Cuma günü Kadıköy-Kuşdili'ndeki Hasan Efendi Tiyatrosu'nda erkeklere, 1 Mayıs 1910 Pazar günü gündüz hanımlara konser düzenlenmiştir. 2 Temmuz 1910 Cumartesi günü Göztepe Mama Mesiresi'nde 20 kişilik incesaz takımınca hanımlara konser verilmiştir. 29 Temmuz 1910 Cuma günü Boğaziçi-Anadolu Hisarı Göksu'daki Tahtirevan mahallinde konser yapılmıştır.

1 Eylül 1911 Cuma gününden itibaren her gece mektebin kendi bahçesinde konser düzenlenmiştir. 20 Eylül 1912 Cuma gününden itibaren her Cuma günü okulun ihtiyaçlarını karşılamak için konser verilmiştir. Bunun dışında Rehber-i İttihâd-ı Osmaniye Mektebi bahçesinde her gece hanımlara mahsus olmak üzere 15 kişilik saz ekibiyle konser verilmiştir. 1914 yılının Ocak-Mart ayları arasında suzinak, şevkefza ve yegâh fasılları konserleri verilmiştir. (Kalender, 1978. s.426-435).³⁶

³³ BOA., İ.TAL., 464/44, (27 Muharrem 1328/8 Şubat 1910).

³⁴ BOA., İ.TAL., 464/44, (2 R.ahir 1328/14 Mart 1910).

³⁵ BOA., DH.MUİ., 73-1/29, (1 R.ahir 1328/12 Nisan 1910).

³⁶ Bu çalışmada verilen konser ve faaliyetlerle ilgili tarihler taranmıştır. Gerekli düzeltmeler yapılarak düzenlenmiştir. *İkdâm Gazetesi*. (16 Ramazan 1330/29 Ağustos 1912). Numara: 5576. Mûsikî-i Osmanî incesaz heyeti tarafından nadide fasıllar mükemmel konser ve piyano. Ayrıca 150 kişilik heyet olamaz. Doğrusu 15 kişilik heyet olacaktır. *İkdâm Gazetesi*. (10 Ramazan 1330/23 Ağustos 1912). Numara: 5570.

Okulun Kapanışı

Mûsikî-i Osmanî Mektebi'nin kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1920 yılından sonraki süreç için ise, arşiv ve diğer kaynaklarda Mûsikî-i Osmanî Mektebi hakkında bir bilgiye araştırmalarımız sonucunda rastlanılmamıştır. Bu nedenle 1920 eğitim yılının sonunda kapanmış olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

İsmail Hakkı Bey, Türk mûsikîsinin saray kökenli bir üyesidir. Osmanlı Devleti'nin resmî tercihinin Batı mûsikîsinden yana ağırlık kazandığı bir dönemde kurulan Muzıka-i Hümâyun'da yetişmiştir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra; öncelikle Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti'ni kısa bir süre sonra ilk özel mûsikî okulu olma özelliğini taşıyan Mûsikî-i Osmanî Mektebi'ni kurmuştur. Bu kurumlarla dönemin Türk mûsikîsine önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca dönemin en üretken bestekârlarından biri olmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi Türk mûsikîsinin birçok ilklerinde İsmail Hakkı Bey'in damgası bulunmaktadır. Yetiştirmiş olduğu sayısız öğrenci sebebiyle muallim sıfatını kazanmıştır. Yetiştirdiği isimler Cumhuriyet Dönemi Türk mûsikîsinin gelişiminde lokomotif rol oynamıştır. Ayrıca çok kısa bir süre olsa da Cumhuriyet Dönemi Türk mûsikîsine de hizmet etmiştir.³⁷

³⁷ EK-V: İsmail Hakkı Bey öğrencileriyle çalışırken Cumhuriyet Dönemine ait fotoğraf. Bu fotoğraf Mehmet Güntekin'den temin edilmiştir. Bu katkısından dolayı kendisine teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Güçtekin, N. (2013). *İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Güntekin, M. (2010). *İstanbul'un 100 Müşikinası*. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları.

Kalender, R. (1978). Yüzyılımızın başlarında İstanbul'un Mûsikî Hayatı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. c. 23, s.411-444.

Mutlu, Ş. (1999). *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.

Özalp, N. (2000). *Türk Mûsikîsi Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.

Özcan, N. (2004). İsmâil Hakkı Bey. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 23, s.102.

Özden, E. (2013). Osmanlı'nın Musiki Okulları. *Rast Müzikoloji Dergisi*, I (2), 17-33.

Öztuna, Y. (1990). *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı. s. 402-413.

Sarı, K. (Tarihsiz), *Dârülmûsiki-i Osmanî*.

Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

Gazeteler, Dergiler ve Talimatnameler

Darülrifan Mektebi'nin Resm-i Tevzi-i Mükâfat Cetveli. (1318/1902). İstanbul: Hanımlara Mahsûs Gazete Matbaası.

Darülrifan Mektebi'nin Resm-i Tevzi-i Mükâfat Cetveli. (1322/1906). İstanbul: Matbaa-i Kütübhaneye-i Cihan.

Hürriyet Gazetesi. Bardakçı, M. (04.01.2004). Osmanlı'nın Popstar'ını Polis Marifetiyle Yasaklamıştık.

İkdam Gazetesi. (15 R.evvel 1327/6 Nisan 1909). Numara: 5339.

İkdam Gazetesi. (10 Ramazan 1330/23 Ağustos 1912). Numara: 5570.

İkdam Gazetesi. (16 Ramazan 1330/29 Ağustos 1912). Numara: 5576.

İkdam Gazetesi. (19 R.evvel 1338/12 K.evvel 1919). N. 8202.

İkdam Gazetesi. (20 R.evvel 1338/13 K.evvel 1919). N. 8203.

Şehbal Dergisi. (1 Temmuz 1325/14 Temmuz 1909). Sayı: 7. s. 134

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Şûra-yı Devlet, 225/62, (25 Zilkade 1327/8 Aralık 1909).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İrade Maârif Evrakı, 15/33, (20 Zilhicce 1327/2 Ocak 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Bâbî Âli Evrak Odası, 3685/276358, (23 Zilhicce 1327/5 Ocak 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Maârif Nezareti, İstanbul Maârif Fonu Dosya Usulü Envanteri, 9/54, (21 Recep 1330/6 Temmuz 1912).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Maârif Nezareti, İstanbul Maârif Fonu Dosya Usulü Envanteri, 9/60, (24 Recep 1330/9 Temmuz 1912).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Maârif Nezareti, İstanbul Maârif Fonu Dosya Usulü Envanteri, 9/66, (30 Recep 1330/15 Temmuz 1912).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Maârif Nezareti, Tedrisât-ı Hususiye Kalemî Dosya Usulü Envanteri, 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İrade Taltif, 464/44, (27 Muharrem 1328/8 Şubat 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İrade Taltif, 464/44, (2 R.ahir 1328/14 Mart 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Dâhiliye Nezareti, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi, 73-1/29, (1 R.ahir 1328/12 Nisan 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Dâhiliye Nezareti, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi, 93/45, (13 R.ahir 1328/24 Nisan 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İrade Taltif, 465/31, (3 C.evvel 1328/13 Mayıs 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Dâhiliye Nezareti, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi, 93/45, (14 C.evvel 1328/24 Mayıs 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Dosya Usulü İradeler, 66/26, (11 Ramazan 1334/12 Temmuz 1916).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Dâhiliye Nezareti, Mektubi Kalemî, 1756/115, (23 R.evvel 1338/16 Aralık 1919).

EKLER

EK-I: 14 Temmuz 1909 tarihinde Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti.

EK-IV: 24 Nisan 1910 tarihinde Mûsikî-i Osmanî Mektebi amblemi ve mühürü.

EK-V: İsmail Hakkı Bey öğrencileriyle çalışırken Cumhuriyet Dönemine ait fotoğraf.